De inbedding van Duitsland

Friso Wielenga

In juli 1990 was minister-president Lubbers de eerste westelijke regeringsleider die Helmut Kohl feliciteerde met de doorbraak die in besprekingen met Gorbatsjov over de Duitse vereniging was bereikt. Deze felicitaties waren begrijpelijk: de Sovjet-Unie had het verzet tegen een Navo-lidmaatschap van het verenigde Duitsland opgegeven en er was overeenstemming bereikt over het terugtrekken van de Sovjet-troepen uit de DDR. Met de toezegging dat Moskou afstand zou doen van al zijn rechten in Duitsland werd bovendien duidelijk dat de Sovjet-Unie instemde met het definitieve herstel van de Duitse soevereiniteit. En dit waren stuk voor stuk toezeggingen die de westelijke mogendheden steeds van de Sovjet-Unie hadden verlangd.

Dr. F. Wielenga is verbonden aan de afdeling Politieke Geschiedenis van de RU Utrecht.

Ook Nederland had in de consensus gedeeld dat een verenigd Duitsland op dezelfde wijze in de westelijke samenwerking diende te worden geïntegreerd als de Bondsrepubliek voor de eenwording. '*Het slechtste dat zou kunnen gebeuren is het ontstaan van een neutraal Duitsland. We moeten geen nieuwe veiligheidsgrens hebben die bij Oldenzaal begint*', had het PvdA-kamerlid Maarten van Traa in januari 1990 gesteld en met uitzondering van Groen Links was er geen enkele partij die deze uitspraak niet onderschreef.

Ruim veertig jaar eerder, in februari 1948, had de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken, mr. C.W.G.H. baron van Boetzelaer, zich in vergelijkbare termen uitgelaten over de Nederlandse veiligheidsgrens. Tijdens de besprekingen over een veiligheidspact tussen Groot-Brittannië, Frankrijk en de Benelux-staten, die in maart 1948 uitmondden in de ondertekening van het Pact van Brussel, had Van Boetzelaer erop gewezen dat ook het toekomstige West-Duitsland in een later stadium politiek en militair bij het pact zou moeten worden betrokken.
In de daarop volgende jaren zou Nederland, mede gezien dit belang bij een zo oostelijk mogelijke defensielinie, behoren tot de eerste voorstanders van een Duitse herbewapening.

Integratie van Duitsland in de westelijke samenwerking op politiek, economisch en ideologisch gebied is de rode draad in de Nederlandse meningsvorming over het Duitse vraagstuk sinds de late jaren veertig. Iedere gedachte aan een neutraal, herenigd Duitsland was steeds een spookbeeld voor vrijwel het gehele parlement, de media en de kabinetten Drees tot en met Lubbers.
Beziet men deze continuïteit nader, dan blijkt dat achter de duidelijke parallellen tussen de late jaren veertig en vijftig enerzijds en het heden anderzijds ook grote verschillen schuilgaan.

Risicofactoren

Eind januari 1949 kreeg de regeringscommissaris voor Duitse Aangelegenheden, dr. H.M. Hirschfeld, van de ministerraad de opdracht tot het schrijven van een nota met aanbevelingen voor het Nederlandse beleid jegens Duitsland. De oprichting van een Westduitse staat was nog slechts een kwestie van enkele maanden en de behoefte rees aan een omvattende visie over de verhouding tot de voormalige vijand.
Vrijwel geen element van het Duitse probleem bleef onbesproken in deze door Hirschfelds plaatsvervanger drs. M. Kohnstamm vervaardigde nota die in mei 1949 aan de ministerraad werd aangeboden: economische betrekkingen, het veiligheidsvraagstuk, bilaterale normalisering, de toekomst van Duitsland als democratie, de wenselijkheid van Nederlandse betrokkenheid bij het Duitsland-beleid van de Grote Drie; het regeringscommissariaat gaf een visie waarin al deze aspecten in onderlinge samenhang werden gepresenteerd. De analyse van de Oost-West-verhouding door Hirschfeld en Kohnstamm liet er geen enkele twijfel aan bestaan: de Koude Oorlog was, '*hoe betreurenswaardig ook*', een feit en daaruit dienden nu, ter voorkoming van een werkelijke oorlog, consequenties te worden getrokken.
Deze impliceerden in ieder geval de opbouw van een '*krachtig en eensgezind West-Europa, verzekerd van Amerikaanse steun*'. Een ketting, aldus de nota, is echter zo sterk als zijn zwakste schakel: '*Een politiek en economisch zwak Duitsland aan deze zijde van het IJzeren Gordijn, een Duits volk,*

klio
nummer 1/91
pagina's 18 en 19

vervuld van politieke en sociale onrust, van afkeer en haat tegen het Westen, zou in de 'koude oorlog' derhalve een gevaarlijke debetpost voor West-Europa vormen'.

Met andere woorden: uit veiligheidsoverwegingen diende de Bondsrepubliek niet alleen in de westelijke samenwerking te worden opgenomen, zij diende daarvan tevens een 'krachtig onderdeel' te zijn.
Zeker, Hirschfeld en Kohnstamm onderkenden de spanning tussen de noodzakelijk geachte wederopbouw en versterking van Duitsland enerzijds en de niet minder noodzakelijke bescherming tegen hernieuwde Duitse dreiging anderzijds. De oplossing van dit dilemma zagen zij echter in een positieve politiek ten opzichte van Duitsland. Slechts dan zou Duitsland kunnen uitgroeien tot een betrouwbare partner van het Westen in de Koude Oorlog.

Hoewel deze analyse op verzet stuitte en bij de minister van Buitenlandse Zaken, mr. D.U. Stikker, de reactie opriep dat '*een herrezen Duitsland een constante feitelijke bedreiging voor de kleine nabuurlanden zal blijven*' en dat dat '*uitgangspunt en sluitstuk van de door Nederland jegens Duitsland te voeren politiek*' diende te zijn, zagen ook de kritici van Hirschfeld en Kohnstamm integratie van Duitsland als enige oplossing. Of men nu gefixeerd was op een mogelijk herlevend Duits gevaar of meer de Russische dreiging vreesde, het concept van integratie was aantrekkelijk voor allen. In de eerste plaats zou het een in het Westen ingekapselde en daardoor ook van de westelijke samenwerking afhankelijke Bondsrepubliek aan speelruimte ontbreken voor nieuwe machtspolitieke avonturen. In de tweede plaats stelde deze inkapseling het Westen in de gelegenheid zonder risico's de gecontroleerde Duitse wederopbouw voort te zetten en daarbij zelf te profiteren van het Duitse potentieel; een element dat gezien de traditionele economische oriëntatie op het Duitse achterland juist voor Nederland van groot belang was. Voorts leidde integratie tot de als noodzakelijk ervaren westelijke versterking tegenover de Sovjet-Unie. En niet in de laatste plaats zou inbedding van Duitsland Duits-Russische toenadering ten koste van het Westen kunnen voorkomen.

Neutraliteit

Deze vrees voor Duits-Russische toenadering was bijzonder groot omdat de Sovjet-Unie met de DDR immers een belangrijke troef in handen had om West-Duitsland oostwaarts te lokken. Dit zou kunnen leiden tot een neutraal Duitsland tussen Oost en West. Daarbij zou het opnieuw de gelegenheid krijgen nu eens met het Westen en dan weer met het Oosten te pacteren. Kortom, Duits-Russische toenadering zou Duitsland de sleutelpositie in Europa bezorgen.
In een intern memorandum van Buitenlandse Zaken heette het eind 1951 in dit verband: '*Duitsland herenigd en neutraal, liefst met een eigen macht om die neutraliteit kracht bij te zetten: wat een verlokkend visioen!... Dan zal Duitsland niet meer object van wereldpolitiek zijn, maar wederom subject, een machtig en invloedrijk lid van de volkerengemeenschap naar wiens doorslaggevende stem Oost, zowel als West zullen moeten luisteren. Bedreiging uit het Oosten? Natuurlijk, imperialisten zijn de Russische heersers altijd geweest. Maar hoe is Duitsland in de wereld tot macht en aanzien gekomen? Door bondgenootschap met het Westen? Integendeel: altijd door bondgenootschap met het Oosten!...*

Opmerkelijk is dat de angst voor Duits-Russische toenadering ten koste van het Westen veel groter was dan de kans op een dergelijke ontwikkeling. Niet alleen ontbrak het de tot 1955 bezette Bondsrepubliek aan de speelruimte voor een buitenlandse politiek die niet in overeenstemming was met de belangen van de bezettende mogendheden - de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. Minstens even belangrijk was dat in de Bondsrepubliek geen politieke meerderheid te vinden was voor dergelijke experimenten in oostelijke richting.
De Nederlandse vrees voor een opnieuw 'onrustig' Duitsland leidde tot een waarnemingspatroon waarin als gevaarlijk beschouwde tendensen steeds werden overbelicht met als gevolgd dat die vrees steeds opnieuw werd bevestigd.

De meningsvorming over het Duitse vraagstuk op het ministerie van Buitenlandse Zaken en in de ministerraad leidt niet tot de conclusie dat Nederland in de jaren vijftig de Duitse deling heimelijk toejuichte. In tegenstelling tot de Franse publicist François Mauriac, die naar eigen zeggen '*zoveel van Duitsland hield, dat hij blij was dat er twee van waren*' beschouwde de ministerraad de Duitse deling als een potentiële bedreiging van de Europese veiligheid. Minister-president Drees wees er in de zomer van 1953 in het kabinet op '*van welke grote betekenis de eenwording van Duitsland voor het behoud van de wereldvrede zou kunnen zijn*'.

Doel van de Nederlandse regering was een sterk Westen dat in de toekomst de Sovjet-Unie tot concessies inzake de Duitse eenheid zou kunnen dwingen.



Dat betekende dat als alternatief voor de status quo van het naast elkaar bestaan van twee Duitse staten slechts een status quo plus acceptabel was en dat ook een herenigd Duitsland geheel in het Westen diende te worden geïntegreerd. In juli 1953 schreef minister van Buitenlandse Zaken J.W. Beyen in een nota aan de ministerraad: '*Mijns inziens is de kern van de zaak dat het Westen onmogelijk zonder meer de Atlantische en Europese Samenwerking (dus met inbegrip van West-Duitsland) kan opofferen aan een 'ontspanning' gepaard met 'hereniging' van Duitsland. Met andere woorden de hereniging kan voor het Westen als geheel voorlopig nog geen doel op zichzelf zijn, en zal desnoods naar het tweede plan moeten worden geschoven, zolang de Russen niet bereid zijn daartoe mede te werken op acceptabele voorwaarden.*'

Aangezien dit laatste terecht als een "voorshands nog slechts theoretische kans" werd beschouwd, restte niets anders dan voort te gaan op de ingeslagen weg van integratie van West-Duitsland.

Stabiliteit

De Parijse Verdragen van 1954/55 verleenden de Bondsrepubliek soevereiniteit en regelden de toetreding van de Westduitse staat tot de NAVO. Daarmee was het integratieproces van West-Duitsland in het Westen formeel afgesloten. Ook de inkapseling van de DDR in de Russische invloedssfeer werd in 1955 voltooid met de oprichting van het Warschaupact. In datzelfde jaar gaven de politieke leiders van Oost en West elkaar op een topconferentie in Geneve te kennen deze naoorlogse Europese orde als uitgangspunt van hun betrekkingen te accepteren.
Ook in Nederland trad nu gewenning op aan de schijnbare normaliteit van de Duitse deling, die in deze periode in toenemende mate als voorwaarde van Europese stabiliteit werd beschouwd.

Daarnaast ontstond in de tweede helft van de jaren zestig op de golven van de protestbeweging ook buiten CPN-kring enige sympathie voor de DDR. PSP, D'66 en Nieuw Linkse sociaaldemocraten pleitten voor erkenning van de Oostduitse staat. In de strijd van Nieuw Links tegen het partij-'establishment' groeide het antwoord op de vraag 'voor of tegen erkenning van de DDR' zelfs uit tot een lakmoesproef van progressiviteit.
Een treurig dieptepunt van deze wereldvreemde sympathie voor het SED-regime werd in 1975 bereikt, toen een officiële PvdA-delegatie Oost-Berlijn bezocht en na afloop bij monde van partijvoorzitter Ien van den Heuvel verklaarde dat de bouw van de Muur "historisch juist" was geweest. In een gemeenschappelijk perscommuniqué met de SED had de delegatie bovendien gewezen op de gezamenlijke doelstelling van de socialistische maatschappij. Enkele dagen later corrigeerde Joop den Uyl de partijvoorzitter en noemde het terecht onaanvaardbaar dat de delegatie de morele verwerpelijkheid van de Muur in Oost-Berlijn niet aan de orde had gesteld.

Toch sprak in de tweede helft van de jaren zestig, los van het vraagstuk van sympathie voor het DDR-regime, de logica van de zich aandienende Oost-West-ontspanning wel degelijk voor erkenning van de Oost-



Deelnemers aan de conferentie van Parijs 1955

duitse staat. Erkenning was ook niet meer dan een logische consequentie van de in 1955 in Geneve tussen Oost en West de facto overeengekomen acceptatie van de naoorlogse status quo. Ook in de Bondsrepubliek werd in toenemende mate beseft dat de confrontatiepolitiek van de jaren vijftig de Sovjet-Unie niet tot concessies inzake de Duitse kwestie had gedwongen. Integendeel, de bouw van de Muur in 1961 had duidelijk gemaakt dat de 'Politik der Stärke' geheel mislukt was.
Met het aantreden van de sociaal-liberale coalitie onder leiding van Willy Brandt in 1969 kwam daarvoor het concept 'Wandel durch Annäherung' in de plaats. Kern van Brandts Ostpolitik was om door middel van erkenning van de status-quo en ontspanning het IJzeren Gordijn doorlaatbaar te maken. De daaruit voortvloeiende toenadering zou uiteindelijk ook tot het einde van de Europese en Duitse deling kunnen leiden.

Ontspanning

Met deze politiek kreeg het Duitse vraagstuk aan het eind van de jaren zestig opnieuw actualiteit.
Hoe reageerde Nederland op deze Westduitse politiek? Rees opnieuw, zoals in de jaren vijftig, twijfel aan de betrouwbaarheid van de Bondsrepubliek als partner van het Westen?

Nauwelijks. Overheersend was de sympathie voor Brandts politiek. Daarbij was allereerst van belang dat de normalisering van de betrekkingen met Midden- en Oosteuropa plaatsvond in het bredere kader van de Oost-West-ontspanning, zodat aan de Atlantische trouw van West-Duitsland niet hoefde te worden getwijfeld. Toegejuicht werden niet alleen de concrete verzoeningsgebaren, zoals de knieval van Willy Brandt in het voormalige Warschauer getto in 1970. Even belangrijk was dat de Bondsrepubliek nu de naoorlogse geografische realiteit als uitgangspunt van haar buitenlandse politiek accepteerde.
Dat nu het tegenovergestelde van machtspolitiek werd bedreven, was voor Nederland, waarin zo graag morele maatstaven aan de internationale politiek worden aangelegd, een extra reden om de nieuwe Ostpolitik te verwelkomen. In 1975 stelde NRC/Handelsblad in een terugblikkend hoofdredactioneel commentaar: '*Deze wending naar realisme, weg van enig revanchisme, hebben wij steeds toegejuicht. De Ostpolitik, katalysator zowel als onderdeel van een Oost-West-ontspanningsbeleid, maakte het mogelijk de Duitse bondgenoot als een normale Europese staat te zien, die een hoogst belangrijke maar niet langer door mythes gemotiveerde rol in Europa speelt*'.



Een beroemde foto uit 1970. Willy Brandt knielt voor het monument ter nagedachtenis van de joden die in 1943 bij de opstand van het getto van Warschau om het leven kwamen.

Dit beeld veranderde niet wezenlijk, nadat in 1982 Helmut Kohl bondskanselier was geworden. Veeleer leek er aanvankelijk sprake van enige verwondering over de grote mate van continuïteit in de Duitse Ostpolitik. Hoewel de CDU/CSU in de jaren zeventig dit beleid te vuur en te zwaard had bestreden, moest ook zij erkennen dat slechts op deze wijze de deling minder ondraaglijk kon worden gemaakt. Daar ook voor Helmut Kohl, evenals voor zijn sociaaldemocratische voorgangers, de westelijke samenwerking de basis van de buitenlandse politiek vormde, bestond er wat het Westduitse regeringsbeleid betrof

LITERATUUR

M.C. Brands, H.J.G. Beunders, H.H. Selier, *Denkend aan Duitsland. Een essay over moderne geschiedenis en enige hoofdstukken over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de jaren zeventig*, 's-Gravenhage 1983

J.C. Hess, F. Wielenga, *Duitsland in de Nederlandse pers - altijd een probleem? Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980*, 's-Gravenhage 1982

J.C. Hess, H. Schissler (red.), *Nachbarn zwischen Nähe und Distanz. Deutschland und die Niederlande*, Frankfurt a.M. 1988

In de schaduw van Duitsland, Een discussie met bijdragen M.C. Brands, P. Dankert, H.W. von der Dunk e.a., Baarn 1979

M. Krop (red.), *Burengerucht, Opstellen over Duitsland*, Deventer 1978

H. Lademacher, *Zwei ungleiche Nachbarn. Wege und Wandlungen der deutsch-niederländischen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert*, Darmstadt 1990

Meningen over de Duitse eenheid, 'Het derde Duitse wonder', Amsterdam 1990

S. Rozemond, 'Nederland en de Duitse factor', in: *Het woord is aan Nederland. Thema's van buitenlands beleid in de jaren 1966-1983*, Clingendael-reeks dl. 1, 's-Gravenhage 1983, p. 104-125

S. Rozemond, *De Duitse kaart*, notitie Instituut Clingendael, maart 1990

M. van der Stoel, F. Wielenga, P. Scheffer e.a., *Een verenigd Duitsland en de toekomst van Europa*, nota Alfred Mozer Stichting (PvdA), mei 1990

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Onder invloed van Duitsland. Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en Duitsland*, 's-Gravenhage 1982

F. Wielenga, "Die Niederlande und Deutschland. Zwei unbekannte Nachbarn", in *Internationale Schulbuchforschung*, 5 (1983) nr. 2, p. 145-155

F. Wielenga 'Nederland en de oosterburen sinds 1945: het trauma overwonnen?' in: O. Immig, J. Palm (red.), *Van capitulatie naar integratie. 40 Jaar Bondsrepubliek Duitsland*, Amsterdam 1989, p. 89-104

F. Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955*, Utrecht 1989



opnieuw geen aanleiding voor vrees voor een Duitse Alleingang in oostelijke richting.

Scepticisme

Ondanks de brede steun die de Westduitse politiek ten opzichte van Oost-Europa en de DDR vanaf de vroege jaren zeventig in Nederland genoot, waren er ook - zij het slechts bij een kleine minderheid - sceptische geluiden.
Aan conservatieve zijde bleef men uiterst gevoelig voor een mogelijk afdrijven van de Bondsrepubliek in de richting van neutraliteit. In NRC/Handelsblad wees columnist J.L. Heldring er herhaaldelijk op dat met de nieuwe Ostpolitik van de jaren zeventig het herenigingsdoel niet was verdwenen, maar slechts met andere middelen werd nagestreefd. De Amsterdamse hoogleraar M.C. Brands signaleerde in 1983 dat in de Bondsrepubliek de oude Duitse "karresporen" van West naar Oost weer zichtbaar waren geworden en dat het "asfalt" van de door Adenauer geplaveide weg naar het Westen afgebrokkeld was.

Onvoldoende kwam in dergelijke bezorgde geluiden echter tot uitdrukking dat de Bondsrepubliek slechts in staat was tot een actieve Ostpolitik bij de gratie van de inbedding in het Westen. Zodra West-Duitsland deze op het spel zou zetten, zou het zijn speelruimte in de buitenlandse politiek verliezen, tussen het oostelijke schip en de westelijke wal geraken en zijn eigen vrijheid en veiligheid in gevaar brengen.
In de Bondsrepubliek bestond dan ook van SPD tot CSU overeenstemming dat de onder Adenauer bereikte integratie in de westelijke samenwerking grondslag diende te blijven van de buitenlandse politiek. Slechts in kringen van de Groenen waren pleidooien hoorbaar voor een Duitse neutraliteit.

De verdienste van waarnemers als Heldring en Brands is wel dat zij tegen de gangbare mening in herhaaldelijk wezen op de blijvende actualiteit van het Duitse vraagstuk. Daarin hebben zij gelijk gekregen, zij het dat de Duitse eenheid uiteindelijk tot stand kwam, niet doordat de Bondsrepubliek zich van het Westen losmaakte, maar doordat het Oostblok uit elkaar viel.

Eenwording

Nadat in november 1989 de Muur gevallen was en de Duitse eenwording zich in hoog tempo bleek aan te dienen, toonde de Nederlandse discussie een sterke overeenkomst met die van de vroege jaren vijftig. Integratie en inbedding van Duitsland, opnieuw waren het deze begrippen die centraal stonden.
Het behoeft weinig fantasie om in de Nederlandse doelstellingen van 1990 de status-quo plus van veertig jaar geleden te herkennen: integratie van het verenigde Duitsland in het Westen, lidmaatschap van

klio
nummer 1/91
pagina's 22 en 23

de Navo en versnelling van het Westeuropese integratieproces.

Bij nadere beschouwing zijn de verschillen echter groter dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Dit blijkt alleen al uit een vergelijking tussen de jaren vijftig en 1989/1990. De jaren vijftig, hoogtepunt van de Koude Oorlog, de periode van voltooiing van de Europese blokvorming en tevens de jaren waarin West-Duitsland als frontlijnstaat tegen de als agressief beschouwde Sovjet-Unie werd herbewapend. En dat tegenover 1990: het einde van de Koude Oorlog, het verdwijnen van de naoorlogse Europese deling, een Sovjet-Unie waarmee voor het eerst echt samenwerking mogelijk is en niet in de laatste plaats een West-Duitsland dat al onder bondskanselier Adenauer een gerespecteerd lid van de internationale gemeenschap is geworden.
Ging het in de vroege jaren vijftig om bescherming tegen Duitsland en om bescherming met Duitsland tegen de Sovjet-Unie, in 1990 gaat het primair om het veiligstellen van de verworvenheden van Duitse integratie in het Westen. Zou deze niet worden voortgezet, dan zou Duitsland opnieuw een 'zwerfkei' in Europa kunnen worden. Een beëindiging van de verankering van Duitsland op politiek en economisch gebied in de westelijke samenwerking zou niet alleen het einde van de Europese Gemeenschap betekenen, maar ook de Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese veiligheid ernstig in gevaar brengen. Bovendien zou Duitsland in dat geval alleen al door zijn politieke en economische gewicht bij de potentiële brandhaarden in Midden- en Oost-Europa betrokken kunnen raken. Een gevaar dat te meer klemt tegen de achtergrond van de aanwezigheid van Duitse minderheden in de instabiele Midden- en Oost-Europese staten.
Tenslotte wordt er in het jaar van de Duitse eenwording veelvuldig op gewezen dat slechts een hecht samenwerkend West-Europa een bijdrage zou kunnen leveren aan de sociale, economische en politieke opbouw van de voormalige Oostbloklanden.

Het zijn vooral deze argumenten die in 1990 in de meningsvorming over de Duitse eenheid in het oog springen. De bedreiging van de Europese stabiliteit wordt niet gezien in een Duitsland dat als gelijkgerechtigd partner in de westelijke samenwerking participeert, maar verder oostwaarts en wellicht in een conflict met een deel van de Arabische wereld.
De begrippen 'integratie' en 'inbedding' uit de jaren vijftig zijn weliswaar opnieuw richtinggevend, maar de daarachter liggende



doelstellingen hebben een belangrijke wijziging ondergaan. Bepaalden in de jaren vijftig onzekerheid en vrees voor Duitsland het beeld, in 1990 is de gedachte overheersend dat veertig jaar democratie in de Bondsrepubliek, de stabiele Westduitse economie en het vrijheidsverlangen van de DDR-burgers iedere associatie met een 'Vierde Rijk' onzinnig maakt en dat de Duitse belangen bij voortgaande integratie in EG-verband een goede basis vormen voor verdergaande verdieping van de Westeuropese samenwerking.

Zeker er bestaat ook onbehagen over de ontwikkelingen in Duitsland, maar dat is gedeeltelijk te herleiden tot algemene onzekerheid over de toekomst van Europa als gevolg van het verdwijnen van de inmiddels zo vertrouwde naoorlogse ordening. Boven-dien behoort vanuit Nederlands perspectief sensibiliteit ten opzichte van Duitsland tot het normale bilaterale spanningsveld: economische afhankelijkheid en de tegenstelling klein-groot bepalen al sinds de Duitse eenwording van de 19e eeuw de ambivalente houding tegenover Duitsland. Daarbij leiden de zorg ter bescherming van de Nederlandse identiteit en zelfstandigheid en het besef van kwetsbaarheid bij voorbaat steeds tot een zekere mate van onbehagen.

Tegen deze achtergrond is de afwezigheid van felle schrikreacties in Nederland op de Duitse eenwording te beschouwen als een aanwijzing dat bijna een halve eeuw na het einde van de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse blik over de oostgrens normaal en evenwichtig is geworden.

De in dit artikel opgenomen citaten zijn voornamelijk afkomstig uit Wielenga's proefschrift 'West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955' (Utrecht 1989, Uitgeverij Het Spectrum, Aula-paperback f 49,90). Deze bijdrage is een uitgebreide en ook verder gedeeltelijk herziene versie van een artikel in De Gelderlander van 29 september 1990.